

HALINA BARTWICKA

WSP w Bydgoszczy

O WYRAZACH SYNSEMANTYCZNYCH W JĘZYKU POTOCZNYM /NA MATERIALE SŁOWNICTWA ROSYJSKIEGO/

Wśród wyróżniających cech stylu potocznego wymienić należy ekspresywność, barwność środków językowych, obrazowość. Przejawiają się one w różnych płaszczyznach: leksykalnej, gramatycznej, składniowej. Przy czym większość badaczy zgadza się co do tego, że “zasadnicze rysy swoiste stylu potocznego zawierają się w strukturze jego słownictwa”¹. Oczywiście jest to słownictwo zróżnicowane zarówno pod względem formy, jak i zabarwienia stylistycznego. Jak słusznie pisze Halina Zgółkowa, w zasobie leksykalnym każdego języka można wyodrębnić “kategorie słów, które swoją funkcję ekspresywną realizują w sposób szczególnie widoczny, wyrazisty”². Bezsprzecznie najważniejszą rolę w tym względzie pełnią wyrazy znaczeniowo samodzielne, wyrazy nominatywne. W nich właśnie semy potoczności wyodrębniają się na tyle przejrzysto, że niezależnie od kwalifikacji słownikowej³, mówiący trafnie postrzega dane jednostki jako potoczne. Intuicja podpowiada mu, że będą nimi takie wyrazy, jak: **гипертоник, грязнуля, попутка, размазня, раскладушка, тыркалка, дурачиться, мямлить, ротозейничать, тарыхтеть, учительствовать, безалаберный, заковыристый, непутевый, пижонский, чепуховый, вразвалку, капельку, назубок, сдуру, частенько** i podobne⁴. Pełnią one rolę jednostek “stylotwórczych”, sprzyjają jednoznacznej kwalifikacji tekstu z ich użyciem.

Inaczej rzecz ma się z wyrazami synsemantycznymi. Panuje niemal powszechne przekonanie o tym, że pełniąc role usługowe w języku, realizują swe zadania głównie w warstwie gramatycznej, znacznie mniej natomiast wpływają na zabarwienie uczuciowe wypowiedzi. Czy można zatem mówić o neutralności stylistycznej tych wyrazów lub o ich peryferyjnej roli w języku potocznym? Odpowiedź na to pytanie nie będzie jednoznaczna. Po pierwsze dlatego, że poszczególne klasy wyrazów synsemantycznych, a więc partykuły, przyimki i spójniki różnią się dość zasadniczo pod względem udziału i roli w tworzeniu wypowiedzi potocznych.

Po drugie zaś dlatego, że, jak wykazuje analiza materiału, nawet najbardziej "suche" wyrazy spośród znaczeniowo niesamodzielných, występując w odpowiedniej konstelacji, mogą wpływać i wpływają na charakter i zabarwienie tekstu.

Wśród trzech klas omawianych tu wyrazów synsemantycznych największe znaczenie dla wypowiedzi potocznych mają partykuły. Stanowią one bowiem jednostki, które są wykładnikami ładunku emfatycznego, ponadto mogą modyfikować znaczenia innych wyrazów, wpływać na modalne nacechowanie wypowiedzi.

Przyimki i spójniki natomiast wypełniają głównie funkcje gramatyczne, jednak i one nie ograniczają się wyłącznie do roli czysto formalnej, mogą także w konkretnym kontekście nadawać wypowiedzi pewne zabarwienie stylistyczne.

Omawianie miejsca wyrazów synsemantycznych w języku potocznym zacznę od partykuł. Właśnie ta grupa wyrazów jest najaktywniejsza, najbogatsza pod względem zabarwienia emocjonalnego i sposobów tworzenia ekspresji. Występowanie partykuł przydaje tekstom potocznym szczególnego klimatu bezpośredniości, spontaniczności, ożywia wypowiedź, czyni ją dynamiczną i barwną. Obliczono, że w rosyjskim języku potocznym występuje ponad sto partykuł, z czego około dwudziestu należy do wielofunkcyjnych⁵. Nie wszystkie są jednostkami z formalnie wyrażonymi cechami potoczności, ale nawet partykuły nie zabarwione stylistycznie użyte w sposób szczególny takie cechy zyskują. Do partykuł sensu stricto potocznych należą: **вот, вон, ну, пускай, давай, что-ли, да, вроде, что-то, ишь, мол, тут, небось** i kilkanaście innych o znacznie mniejszej częstości występowania. Niewątpliwie najpowszechniej używana bywa partykuła **вот**⁶ i jej bardziej pospolity, nacechowany wariant **во**. Oprócz swojej podstawowej funkcji wskazującej /np. **вот** самая хорошая картина, **вот** этот дом, **вот** мои родители, **вон** какие карлики/, partykuły **вот, вон, во** pełnią rolę wyrazów wzmacniających, podkreślających dany fragment wypowiedzi:

Вот ведь все люди как-то заботятся о своей семье, чего-то друг о друге хлопочут /В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения...* с. 41/;⁷

У меня только сумка. **Вот** и оставь... /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 57/;

Правда познакомь! А то у меня Валера **вон** давно от водки чуть не атрофировался /Л. Петрушевская: *Три девушки...* с. 46/;

Ха! Я не горючий! **Во** как! Я раньше сообразил, что тут за каша заваривается, удрал на дорогу /А. Приставкин: *Ночевала тучка...* с. 197/.

Inne partykuły wzmacniające o wyraźnym zabarwieniu potocznym to **небось, -таки, -то, -ка**. Stosuje się je w celu podkreślenia, zaakcentowania słowa będącego osią danej informacji. Podkreślając znaczenie słów, przy których występują, sprzyjają wzmocnieniu przypuszczenia, pytania, przekonania o czymś itp.:

Проворонила, проворонила все на свете: твой Сергей-**то небось** думает, что ты исчезла с лица земли, рад **небось** до смерти /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 73/;

Ну какой он хулиган! воскликнул солдат. Переголодал **небось...** Ты его строго

не суди /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 400/;

Правильно, зови его вместе с женой!

А то не придет на дармовщину—то! /Ф. Искандер: *Бригадир...* с. 135/;

Так это они подожгли... Гранатой—то! воскликнул он, пораженный своим открытием /А. Приставкин: *Ночевала тучка...* с. 110/;

Сейчас разразится. Как же вы ночевать-то станете? /Л. Петрушевская: *Три девушки...* с. 34/;

Погоди, еще будешь горько сожалеть. Я в конце концов умру—таки!

/Л. Петрушевская: *Три девушки...* с. 40/;

Partykuła -**ка** dodatkowo pełni rolę środka łagodzącego tryb rozkazujący, nadaje prośbie, poleceniu, wezwaniu postać wypowiedzi swobodnej, niewymuszonej. Oto kilka ilustracji:

Эй, гражданин с чемоданчиком, покажите—ка паспорт! /А. Рыбаков: *Страх*, с. 158/;

Вынеси—ка первача! крикнул он жене /Ф. Искандер: *Бригадир...* с. 191/;

Пойдем—ка, неожиданно говорит дедушка и входит в кусты рододендрона по ту сторону гребня /Ф. Искандер: *Дедушка*, с. 52/.

Мол to typowe słówko służące przytoczeniu czyjejs wypowiedzi lub wskazujące na to, że wypowiedziane słowa przekazują czyjeś myśli, intencje, np. Директор “Яра” - Судаков не позволял актрисам выходить на сцену с большими декольте, **мол** здесь купцы с женами, так чтобы “неприличия не было” /А. Рыбаков: *Страх*, с. 245/;

Писарь обещал ему все сделать и сказал: езжай, **мол**, домой, а когда надо будет, мы тебя позовем /Ф. Искандер: *Бедный демагог*, с. 71/;

Я пошла к Раисе и попросила ее поговорить с Петровым по телефону. Так, **мол**, и так, что-то тебя давно не видно, зашел бы, поговорил... /Л. Петрушевская: *Такая девочка*, с. 210/.

Wśród partykuł potocznych sporo jest takich, które służą nawiązaniu kontaktu, wprowadzeniu do rozmowy, wywołują replikę potwierdzającą wypowiedzianą myśl, nadają wypowiedzi charakter pytający lub używane są w celu zwrócenia uwagi na coś /w znaczeniu 'popatrz', 'zobacz'/. Należą do nich: **а, ишь, надо же, давай**.

Я вас очень прошу, не правьте мою заметку, ведь она такая маленькая.

- **Ишь** чего захотел /В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения...* с. 40/;

Что за ребенок, что за ребенок золотой! **А?** У меня такой только первый был, Гена /Л. Петрушевская: *Уроки музыки*, с. 143/;

Вот папа! Сообразил! **Надо же!** Я мигом /Л. Петрушевская: *Уроки музыки*, с. 80/

-Разрешите обратиться, товарищ старший сержант? - Ну, **давай, давай**, - сказал тот, - **Чего там сочинил?** /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 259/.

Partykuły niezbyt ostre semantycznie należą na ogół do polifunkcyjnych. W zależności od sytuacji, w jakich występują oraz od subiektywnego modelowania wypowiedzi przez

mówiącego, nabierają różnych znaczeń, np. partykuła **а** może pełnić funkcję wyrazu nakładającego do odpowiedzi, wyrażającego zdumienie, zachwyt, bywa stosowana przy ponownym formułowaniu pytania itp.:

Что здесь делается, **а**? /zapis wypowiedzi ustnej/;

Саша, **а** Саша! Чьи это ключи? /j.w./;

Он сказал: - Раиса-то, **а**?! Ты подумай! Молодая, здоровая девка! /С. Довлатов: *Чемодан*, с. 68/.

Podobnie bogata pod względem roli i znaczenia jest partykuła **да**. Występuje w sytuacji, gdy mówiący nieoczekiwanie przypomina sobie coś, gdy zmienia temat, gdy coś podsumowuje, a także w celu wyrażenia niedowierzania, zapewnienia o czymś, wzmocnienia danej myśli itp.:

Да, чуть не забыла, тебе звонил Юра /zapis wypowiedzi ustnej/;

Четвертый дом... А может пятый. **Да** вы найдете /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 18/;

А потом быстро разделся и лег... **Да** что тут говорить... /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 17/;

Кому я теперь отдам финские носки? **Да** их по рублю не возьмут! /С. Довлатов: *Чемодан*, с. 15/.

Najczęściej stosowaną partykułą potwierdzającą w języku potocznym jest partykuła **ладно**, niekiedy wzmocniana inną - **ну**. Może ona także występować w roli słowa-klamry, zamykającej lub podsumowującej wypowiedź, np.:

- Только я сначала в магазин смотаюсь. А ты подожди. - **Ладно**

/Л. Петрушевская: *Уроки музыки*, с. 100/;

Ладно, - пересек его лейтенант, - без нас разберутся /А. Рыбаков: *Страх*, с. 124/;

Говорят, он в МУР-е работает... **Ну-ладно**, что я все о наших делах... /А. Рыбаков: *Страх*, с. 163/;

А ведь он говорил мне, командировочные фонды израсходованы. **Ладно**... Захожу к ответственному секретарю газеты Боре Минцу /С. Довлатов: *Чемодан*, с.30/.

Partykuła ta jest niezwykle ekspansywna w ustnej odmianie języka rosyjskiego, często bywa nadużywana, zwłaszcza w sytuacjach, gdy jedynie wypełnia pauzy lub stanowi przejście od jednego tematu do drugiego.

Do najbardziej charakterystycznych zjawisk współczesnej ruszczyzny potocznej należy występowanie innych części mowy w roli partykuł czy, ściślej mówiąc, przekształcanie się różnego typu wyrazów pod względem semantycznym i funkcjonalnym i tym samym przechodzenie ich do klasy partykuł. Najczęściej dotyczy to przysłówków i zaimków, ale także wykrzykników, spójników, przyimków czy wyrazów modalnych.

Przysłówki, jak się okazuje, stanowią pod tym względem materiał niezwykle bogaty. Duży stopień abstrakcyjności znaczenia wielu z nich sprzyja najróżniejszym transformacjom. Najczęściej używane partykuły tego typu to **лично, вообще, где-то, тут, там, так**. Słowa **лично** i **вообще** w takiej roli tracą konkretne znaczenie realne i występują jako element akcentujący, wyodrębniający coś w danej wypowiedzi, mogą aktualizować w niej najważniejsze pod względem treści fragmenty, np.:

Он добавил: - **Лично** я не против англичан /С. Довлатов: *Чемодан*, с. 31/;

Лично я в подобных ситуациях не испытывал раздражения /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 41/.

Natomiast **вообще** dodatkowo może zawierać ocenę danego faktu:

Юбилей был громадный, замечательный. **Вообще!**

/z wypowiedzi ustnej/;

Муська! Помоги Марине Алексеевне! Достань продукты и вообще...

/А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 275/;

Василий человек самостоятельный, он сделает как надо. Доведет до дома и **вообще...** /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 417/.

Тут w roli partykuły przede wszystkim traci komponent znaczeniowy miejsca i występuje głównie w wyrażeniach emocjonalnych z elementami oceny, np.:

- Боже мой! Причем **тут** Джек Лондон?! /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 10/;

Но почему мы всегда обращаемся к чужой совести? Да и при чем **тут** совесть? /Д. Гранин: *Зубр*, с. 206/;

- Объясни, почему? - **Тут** нечего объяснять... /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 61/;

Тут Андрей вспомнил про свой запас, полез в мешок и поставил на стол тушенку, хлеб и сахар /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 272/;

Я к ним в Москву поехала. **Тут же** гляжу - они "Жигули" купили

/Л. Петрушевская: *Три девушки...* с. 12/.

Wzmacnia ocenę również partykuła **так**:

Недавно брат купил новую машину, ничего **так** обновочка /z wypowiedzi ustnej/.

Partykuły powstałe w wyniku funkcjonalnych przekształceń zaimków to m. in. **никак, ничего не, никакой не, до того, это, это самое**. Ich funkcje semantyczne są bardzo ogólne, często zajmują miejsce pośrednie, czyli zawierają jeszcze pewne komponenty znaczeniowe zaimków, lecz wyraźniej zaznaczają się w nich specyficzne cechy partykuły. Mogą wskazywać na niejasność wyrażonej myśli, prawdopodobieństwo czegoś, mogą wzmacniać pytanie, a także wypełniać pauzy, zwłaszcza gdy mówiący w danej chwili nie może dobrać właściwego słowa. Oto niektóre przykłady:

А ты похорошела. **Никак** зубы вставила? /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 14/;

Убери ее! - снова потребовала Инна. - Она **что**, тебе мешает? /В. Токарева: *Старая собака*, с. 111/;

Чего это она? - удивленно спросил Климов у проходящей мимо бабы
/В. Токарева: *Кошка на дороге*, с. 58/;

А ты все это? Хочешь быть молодой? /В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения...* с. 38/;

- Ну ладно, нечего здесь плакать. Здесь вам не это самое /В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения...* с. 35/;

Андрей собрался на станцию. Шурику сказал: - Ну, до свидания, что ли...

/А. Приставкин, *Солдат и мальчик*, с. 426/.

W żywej mowie potocznej występują takie jednostki, które trudno określić jednoznacznie. Dotyczy to zwłaszcza wypowiedzi zabarwionych emocjonalnie. Formalna klasyfikacja słowa zależy od sytuacji i subiektywnego akcentu logicznego, wówczas na przykład granica między spójnikiem a partykułą może być ledwie dostrzegalna. Wydaje się, że w niżej przytoczonych przykładach mamy do czynienia z partykułą wzmacniającą:

Он там работать будет. **Хоть** кем, **хоть** сторожем /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 77/;

Чаю попьем **хоть** перед тем, как розойтись по домам /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 74/;

Икра баклажанная - "блаженная" - слов нет, хороша, ее **хоть** ведрами ешь, да только приедается /А. Приставкин: *Ночевала тучка...* с. 115/.

Partykułę **разве** w bardzo wielu użyciach można uznać za neutralną, wspólnostylową, będącą elementarnym komponentem konstrukcji o charakterze pytającym, jednak w innych sytuacjach nabiera wyraźnie zabarwienia potocznego, zwłaszcza w połączeniu z innymi partykułami lub występującą w wypowiedzi mniej starannej, spontanicznej /od strony formalnej będzie to naruszenie zwykłego szyku wyrazów/:

У него не было никакой защиты - ни высоких званий, ни покровителей. **Разве что** имя, оно служило золотым обеспечением /Д. Гранин: *Зубр*, с. 215/;

А так - псу под хвост шесть лет моей жизни. **Разве что** отцу подыграть, и то не допросишься /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 72/;

У тебя плохие **разве** зубы? /Л. Петрушевская: *Квартира Коломбины*, с. 134/.

Partykuła **вроде** ma swój formalny odpowiednik wśród przyimków, przy czym jedynie w roli partykuły modyfikującej, wskazującej na domniemany charakter wypowiedzianej myśli lub podającej ją w wątpliwość, zyskuje zabarwienie potoczne. Sięgnijmy do przykładów:

Чонкин... - пробормотал он, наморщив лоб... - Что-то **вроде** слышал /В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения...* с. 32/;

Тебя звать-то как? Ты **вроде** и не представился? /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 410/;

Ружье у меня отобрать хотели, **вроде** я грозился ее застрелить /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 26/;

Он вроде и был старше по чину, но вел себя по-домашнему, как штатский человек /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 275/.

Niezwykle istotne znaczenie partykuł dla organizacji tekstu potocznego widzimy wtedy, gdy są one jedynym wyznacznikiem potoczności w danej wypowiedzi. Wystarczyłoby je opuścić, by zauważyć, że tekst staje się neutralny, emocjonalnie obojętny. Ilustrują to następujące fragmenty:

Кстати, в этой же статье делался смутный намек на то, что опыты знаменитого московского ученого **навряд ли** можно назвать вполне удачными /Ф. Искандер: *Созвездие Козлотура*, с. 562/;

Смотри в беду не попади, - вздохнула она через минуту и стала сыпать муку в мамалыжный котел. - **Авось** не попаду, - сказал он /Ф. Искандер: *Бригадир...* с. 128/;

А в общежитии, там **вообще небось** лекции читают про культуру быта /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 81/.

Należy podkreślić jeszcze jedną niezwykle ważną osobliwość języka potocznego, a mianowicie nagromadzenie wielu partykuł w jednym fragmencie wypowiedzi, a także powtarzanie się tych samych wyrazów, zwłaszcza w dialogach. Np.:

Не знает какой еще может быть старшина. - Ну этот **же**, - сказал он.- Ну как его... Ну Песков **же** /В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения...* с. 32/;
Да уж верно. **Уж** все слова ты за него скажешь, за тобой не завянет /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 73/.

Niekiedy prowadzi to do powstawania utartych połączeń wyrazowych przybierających postać frazeologizmów, np.:

Вот тебе и раз! Куда поедешь-то? /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 82/;

Мне навязывают состояние угнетенного безжалостным дедом, **чуть ли не** сиротки /Ф. Искандер: *Дедушка*, с.61/;

А сумасшедшим не станешь, будь ты самым **что ни на есть отличником** /Ф. Искандер: *Мой дядя...* с. 82/.

Nie zawsze są to typowe, tradycyjne frazeologizmy, lecz z pewnością odtwarzalne w mowie jednostki języka⁸. Sięgnijmy do przykładu:

У меня есть цветная открытка - "Псковские дали". И вот я оказался здесь. Мне хочется спросить - это дали?

- В общем-то, дали, говорю. - Типично псковские? - **Не без этого** /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 19/.

Язык potoczny jest źródłem powstawania wielu tego typu odrębnych, gotowych jednostek. Ich opis stanowi jednak zupełnie inne zagadnienie⁹.

Pozostałe dwie klasy wyrazów synsemantycznych - przyimki i spójniki - są reprezentowane w języku potocznym w zgoła odmienny sposób.

Przyimki używane są w nim znacznie rzadziej. Badacze objaśniają ten stan rzeczy faktem, że w żywej mowie występuje mniej słów wymagających konstrukcji przyimkowych. Dominują w niej rzeczowniki w mianowniku, a także wyrażenia oparte na związku rządu¹⁰. Jednak i ta klasa wyrazów odznacza się pewnymi osobliwościami. Uważa się na ogół, że "własnych" przyimków język potoczny nie posiada. Istotnie, większość z nich to jednostki wspólnostylowe, jednak sposób ich występowania w tekście powoduje, że wpływają na zabarwienie stylistyczne wypowiedzi, stają się jednostkami nacechowanymi, np. **с** w porównaniach /толщиной **с** тумбу, куколка **с** мизинец/ lub w znaczeniu przybliżonej wielkości /**с** месяц ждал, **с** рюмку рома добавь/. Charakterystyczne dla języka potocznego jest powtarzanie tych samych przyimków w jednej konstrukcji, np.: **у** соседей **у** наших, **до** вечера **до** позднего, **за** домом **за** твоим. Oto kilka ilustracji:

Суп в тарелке обмелел. На дне лежал кусок мяса величиной **с** кулак /В. Токарева: *Коррида*, с.27/;

Потом въезжаешь в лес и знаешь: за елью муравейник величиной **с** избу /В. Токарева: *Неромантичный человек*, с.130/;

Васька бухается в грязь и чувствует, как ласковое тепло обнимает, окутывает его, пропекая **до** самой **до** тибухи /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 417/;

У меня **у** самого в прошлом году кот **с** балкона упал /В. Токарева: *Старая собака*, с. 125/;

У тети Маруси **у** самой дядя Ваня такой /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 77/.

W mniej starannyh wypowiedziach stosuje się pospolity wariant niektórych przyimków neutralnych, np.:

Федор Иванович шлепает ладонью **об** стол, решительно встает и вслед за женой уходит на кухню /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 75/;

А я говорю, что лучше этих часов сейчас на рынке нет и не было. Вот шмякну **об** землю, и посмотрим /А. Приставкин: *Солдат и мальчик*, с. 322/.

Niektóre przyimki w mowie potocznej, zwłaszcza w spontanicznych, bezpośrednich wypowiedziach dialogowych, występują w wyrażeniach metonimicznych, wpływając w zasadniczy sposób na ich nacechowanie stylistyczne, np.: по средам все ходили **на** Бялого, вчера попал **на** Образцову, работает в "Большевичке". Do typowo potocznych natomiast należą przyimki **про**, **насчет**, które występują przy oznaczeniu obiektu myśli, mowy, uczucia: **про** концерт, **про** внучку, **про** любовь, **насчет** вина, **насчет** покушать, **насчет** денег; где-то, вроде, **порядка**, których używa się dla wyrażenia podobieństwa, lub wielkości w przybliżeniu: **вроде** кнопки, **вроде** чучела, где-то семь часов, **порядка** трех недель.

Oto niektóre przykłady:

Кстати, он уже **про** все подвиги дяди рассказывал, и ему хотелось и **про** тот случай вспомнить /Ф. Искандер: *Ремзик*, с. 212/;

Единственное - я хочу рассказать **про** человека, которого знал, любил. **Про** него,

а не **про** другого /Д. Гранин: *Зубр*, с. 198/;

С Борькой живем хорошо, и **насчет** поведения, и вообще... /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 66/;

Он не дурак **насчет** побегать за девочками /запис wypowiedzi ustnej/;

Это были странные наброски, диалоги, поиски тона. **Что-то вроде** конспекта с неясно очерченными фигурами /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 44/;

Объем памяти компьютера составляет **порядка** 80 килобайт /запис wypowiedzi ustnej/;

Компания вчера была большая, человек **где-то** двадцать /запис wypowiedzi ustnej/.

Spójniki, podobnie jak i przyimki, należą do rzadziej występujących w języku potocznym. Jeśli pojawiają się w nim konstrukcje spójnikowe, to najczęściej z jednostkami neutralnymi, współnośtyłowymi. Wyraźnie zabarwionych potocznie można wymienić kilka, będą to głównie spójniki hipotaktyczne: **пока, как** wyrażające relacje czasowe, **раз, чуть-что** - relacje warunku. Znaczenie spójników nie zawsze można określić precyzyjnie, gdyż jest ono ściśle uwarunkowane kontekstem. Oto niektóre przykłady:

Вечно ты со своим: в землю. Как **чуть-что**, так ты уходишь в землю /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 78/;

- **Чуть-что**, бегите сюда, не стесняйтесь /Ф. Искандер: *Богатый портной...* с. 318/;

Пиши, **раз уж** взялся, тащи этот груз /С. Довлатов: *Заповедник*, с. 16/;

Семинар прикрыли. Ничего не помогло. А **раз** прикрыли, то можно было искать виноватого /Д. Гранин: *Зубр*, с. 276/;

Как кино кончилось, он заснул /В. Токарева: *Ни сыну...* с. 227/.

Dla języka potocznego charakterystyczna jest polifunkcjonalność wielu wyrazów synsemantycznych. Takie słowa jak **вроде, вообще, пока, так, хоть** mogą pełnić rolę spójników i partykuł. Nawet bardzo wyrazisty semantycznie spójnik celu może podlegać transformacji i w określonych kontekstach występować w roli partykuły, przydającej wypowiedzi odpowiednią intonację i znaczenie żądania, polecenia, kategoryczności, np.:

Иди, а то она сама придет. И **чтоб** у меня без этих... /Л. Петрушевская: *Уроки...* с. 83/.

Powyższy przegląd wyrazów synsemantycznych, ich znaczenia i roli w języku potocznym - z oczywistych względów fragmentaryczny - pozwala stwierdzić, że wpływają one w istotny sposób na nacechowanie wypowiedzi, kształtują jej indywidualną wyrazistość, mają swój udział w nadaniu tekstom wartości uczuciowej. Struktura semantyczna wielu z nich na ogół jest znacznie bogatsza niż odzwierciedlają to artykuły hasłowe omawianych wyrazów w słownikach. Osobliwości semantyczne mogą być ujawnione w konkretnym kontekście z uwzględnieniem takich czynników, jak sytuacja, w jakiej powstają wypowiedzi, oraz zamierzenia komunikacyjne mówiącego.

PRZYPISY

- ¹ Danuta Buttler: *Kategorie semantyczne leksyki potocznej*, W: Mieczysław Szymczak /red./: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1978, s. 37. Zob. także: Halina Zgółkowska: *Leksyka ekspresywna jako wyróżnik potocznej odmiany współczesnej polszczyzny*. W: Stanisław Gajda, Zbigniew Adamiszyn /red./: *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych*. Opole 1991; Danuta Buttler: *Polskie słownictwo potoczne*, "Poradnik językowy" 1977, nr 4, s. 153-163; А.Н. Васильева: *Курс лекций по стилистике русского языка. Общие понятия стилистики. Разговорно-обиходный стиль речи*. Москва 1976; П.Н. Денисов, В.Г. Костомаров: *Стилистическая дифференциация лексики и проблемы разговорной речи*. В: *Русская разговорная речь*. Саратов 1970.
- ² Halina Zgółkowska: *Leksyka ekspresywna...*, s. 45.
- ³ Wnikliwe studia słownikowe pozwalają odnotować nierzadkie przypadki niekonsekwencji w stosowaniu kwalifikatorów zarówno w obrębie jednego słownika, jak i kilku. Znajdujemy więc w słownikach wyrazy potoczne bez kwalifikatora *разг.* np. **затейник, массовик, поганка, рубаха, секретарствовать, учительствовать**, kolejne zaś w jednych słownikach posiadają kwalifikator, w innych nie, np. **поваренок** w MAS bez kwalifikatora, w SO z kwalifikatorem *разг.*, zaś słowa **тянучка, подагрик** - odwrotnie. W jeszcze większym stopniu dotyczy to wyrazów synsemantycznych.
- ⁴ O różnych klasach samodzielnych wyrazów potocznych pisałam wcześniej. Zob. Halina Bartwicka: *O swoistym charakterze czasownika potocznego /na materiale czasowników rosyjskich i ich ekwiwalentów polskich/*. Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne z. 35, Bydgoszcz 1992, s. 137-146; *Rosyjskie przymiotniki potoczne w porównaniu z polskimi*. Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne z. 39, Bydgoszcz 1994, s. 5-13.
- ⁵ А.Н. Васильева: *Частицы разговорной речи*. Москва 1964.
- ⁶ Jako osobliwość ruszczyzny potocznej partykuła ta została dość wszechstronnie opisana. Zob. m. in.: Н.А. Прокуровская: *Некоторые особенности употребления частицы вот в устной разговорной речи*. В: *Вопросы стилистики*, вып. 8. Саратов 1974; И.М. Копыленко: *О коммуникативных функциях частиц*. Автореферат дис. на соиск. учен. степени кан. филол. наук, Алма-Ата, 1981; А.Н. Васильева op. cit.
- ⁷ Wykaz źródeł oraz rozwiązanie występujących w artykule skrótów podają na końcu tekstu.
- ⁸ Pojęcie "jednostka języka", a także metodykę ich rejestrowania opisał Andrzej Bogusławski w pracach: Andrzej Bogusławski: *O zasadach rejestracji jednostek języka*. "Poradnik Językowy" 1976 nr 8 oraz Andrzej Bogusławski, Teresa Garnysz-Kozłowska: *Addenda do frazeologii polskiej. Zeszyt wstępny*. Canada 1979.
- ⁹ Bardzo szczegółowo przedstawia te problemy w swojej monografii Wojciech Chlebda: *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*. Opole 1991.
- ¹⁰ Е.А. Земская /red./: *Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест*. Москва 1983, s. 113.

WYKAZ ŹRÓDEŁ

1. В. Войнович: *Жизнь и необычайные приключения солдата Ивана Чонкина. Книга вторая. Претендент на престол.* Юность 1990 № 6 с. 31–48
2. Д. Гранин: *Зубр.* Москва 1989
3. С. Довлатов: *Заповедник.* Ленинград 1990
4. С. Довлатов: *Чемодан.* Ленинград 1991
5. Ф. Искандер: *Дедушка. Бедный демагог. Мой дядя самых честных правил... Бригадир Кязым. Ремзик. Богатый портной и хиромант. Созвездие Козлотура.* В: *Избранное.* Москва 1988
6. Л. Петрушевская: *Три девушки в голубом. Уроки музыки. Такая девочка. Квартира Коломбины.* В: *Песни XX века. Пьесы.* Москва 1988
7. А. Приставкин: *Ночевала тучка золотая. Солдат и мальчик.* В: *Ночевала тучка золотая. Повести.* Москва 1988
8. А. Рыбаков: *Страх.* Москва 1989
9. В. Токарева: *Коррида. Кошка на дороге. Старая собака. Неромантичный человек. Ни сыну, ни жене, ни брату,* В: *Ничего особенного. Повести и рассказы.* Москва 1983

WYKAZ SKRÓTÓW

MAS - *Словарь русского языка АН СССР* т. I-IV. Москва 1981-1984
 SO - С.И. Ожегов: *Словарь русского языка.* Изд. 13. Москва 1981

О СИНСЕМАНТИЧЕСКИХ СЛОВАХ В РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ /НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ/

Резюме

Самым выразительным пластом разговорной речи является очень богатый и разветвленный пласт стилистически отмеченных слов знаменательной лексики, т.е. экспрессивные, образные слова, всякого рода метафорические и метонимические образования и другие оценочные единицы языка. Их справедливо относят к основным стилеобразующим средствам разговорной разновидности языка.

Разговорная речь отличается также набором незнаменательной лексики. Ее роль, естественно, отличается от роли слов самостоятельных. Принято считать, что

собственных служебных слов в разговорной речи очень мало. Однако пристальный анализ разговорных текстов показывает, что синсемантические слова выполняют в них весьма существенную роль. Придают высказываниям эмоциональные оттенки, влияют на модальность высказывания, обогащают речь в экспрессивном и эмфатическом планах. Кроме того, влияют на смысловую модификацию отдельных слов и целых предложений.

Для разговорной речи характерна полифункциональность служебных слов - одна и та же лексема может употребляться в функции предлога, союза и частицы. Наблюдается также грамматическая трансформация отдельных слов, а именно, в роли синсемантических частей речи выступают модальные слова, местоимения, наречия. Служебные слова зачастую являются основным показателем разговорности и таким образом несут на себе главную нагрузку стилистической маркированности текста.